

ALISHER NAVOIY IJODIDA FOLKLORE

Taubemuratova Aziza Raxat qizi ¹¹ O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

Folklor va etnografiya kafedrası

Baqshichilik va dostonchilik yo'nalishi 2-kurs talabasi

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:01.07.2025

Revised: 02.07.2025

Accepted:03.07.2025

KALIT SO'ZLAR:

Alisher Navoiy,
folklor, xalq og'zaki
ijodi, maqollar, ertaklar,
afsona, badiiy obraz,
Xamsa, milliy tafakkur,
ma'naviy meros.

Mazkur ilmiy maqolada Alisher Navoiy ijodida xalq og'zaki ijodi, ya'ni folklorning badiiy aks etishi tahlil qilinadi. Navoiyning she'riy va nasriy asarlarida xalq ertaklari, maqollar, afsonaviy obrazlar, timsollar, rivoyatlar va xalqona hikmatlar orqali xalq ruhiyatining qanday ifodalangani chuqur tahlil etiladi. Asosiy e'tibor xalq donishmandligi va estetik qarashlarining Navoiy tomonidan mumtoz adabiyotga olib kirilishiga qaratilgan.

KIRISH. Alisher Navoiy ijodi o'zbek adabiyotining eng yuksak cho'qqilaridan biri bo'lib, uning asarlarida xalq donishmandligi, hayotiy falsafasi, estetik qarashlari va urf-odatlar chuqur aks etgan. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodi – folklor unsurlarining Navoiy asarlarida badiiy ifodasi bu buyuk shoirning xalq bilan ruhiy va ma'naviy uyg'unligini yana bir bor namoyon etadi.

Navoiy xalq ijodining beqiyos boylik ekanini chuqur anglagan holda, uni mumtoz adabiyot darajasiga olib chiqqan. Uning dostonlari va she'rlarida xalq og'zaki ijodida mavjud bo'lgan rivoyatlar, ertaklar, maqollar, afsonaviy obrazlar va topishmoqlarning o'ziga xos tahlilini, estetik talqinini ko'ramiz. U xalq so'zining jilosini, tasvir kuchini, timsollar orqali ma'no uzatish salohiyatini san'at darajasiga ko'tardi.

Masalan, "Farhod va Shirin" dostonida xalq ertaklaridagi jasur, mehnatkash yigit obrazini olgan Farhod obrazining qanday badiiy talqinda berilganiga e'tibor qilsak, shoir bu

obraz orqali nafaqat muhabbat kuchini, balki mehnatga sadoqat, fidoyilik, haqiqatga intilish g'oyalari ilgari suradi. Bu obraz xalq ertaklarida uchraydigan "tog' yoruvchi", "daryo to'suvchi" kabi timsollar bilan hamohangdir. Shuningdek, Farhodning toshni teshib daryo chiqarishi ham xalq dostonlaridagi mo'jizaviy qahramonlar faoliyatini eslatadi.

Navoiyning "Layli va Majnun" dostoni ham xalq og'zaki ijodidagi "telba oshiq" obrazining badiiy-falsafiy talqinidir. Majnun timsolida xalq orasida mashhur bo'lgan sadoqat va muhabbat yo'lida telbalikka yetgan oshiq obrazining mumtoz adabiyotdagi badiiy yuksalishini ko'ramiz. Bu obraz orqali shoir inson qalbining murakkab ruhiy holatlarini, ilohiy sevgi tushunchasini chuqur ochib beradi.

Folklor obrazlari, ayniqsa, "pari", "dev", "ajdar", "jodu", "qal'alar" va boshqa ramziy timsollar "Sab'ai Sayyor" va "Saddi Iskandariy" dostonlarida keng qo'llanadi. Dev obrazining ramziy talqini – bu jaholat, insoniyatni to'xtatib turgan kuchlarning ifodasidir. Pari esa nur, go'zallik, ma'rifat timsolidir. Bu qarama-qarshi kuchlar orqali Navoiy axloqiy-falsafiy g'oyalarni ilgari suradi.

Xalq og'zaki ijodining eng yorqin namunalari – maqollar, iboralar va hikmatli so'zlar Navoiyning ko'plab asarlarida aynan xalqona ohangda, lekin yuksak adabiy badiiyatda ifoda etilgan. Jumladan, "Mahbub ul-qulub" asarida ko'plab maqollar va iboralar to'g'ridan-to'g'ri yoki qayta talqinda ishlatiladi. Masalan, "Kim yerka bo'lsa, elka bo'lar" degan hikmat xalq og'zidan olingan holda ma'naviy saboq sifatida ifodalanadi.

Navoiy xalq og'zaki ijodidagi timsollarni yuksak badiiy mahorat bilan qayta ishlaydi, ularni didaktik-falsafiy mazmun bilan to'ldiradi. Xalq hayotiga xos bo'lgan tabiat tasvirlari, mehnat jarayonlari, urf-odatlar, bayram va marosimlar, xalqona ishonchlar uning asarlarida poetik obrazlar sifatida gavdalanadi.

"Munojot" asarida xalq orasida mashhur bo'lgan duo, iltijo va tavba unsurlarining nafis poetik ko'rinishi mavjud. Bu asarda xalqning ilohiy kuchlarga bo'lgan ishonchi, tavakkal va sabr tushunchasi, hayot sinovlariga bardosh berish g'oyalari she'riy yo'sinda ifodalanadi. Ayniqsa, xalq tili, oddiy va samimiy iboralar Navoiy nasrining ohangdorligini oshiradi.

Xalq og'zaki ijodining yana bir muhim ko'rinishi bu – topishmoqlar va ertaklarda mavjud bo'lgan ramziy fikrlashdir. Navoiy bu uslubdan ham foydalangan, ayniqsa, falsafiy she'rlarida ramziy obrazlar orqali chuqur ma'nolarni yoritadi. "Hazoyin ul-maoniy" devoni misralarida topishmoqqa o'xshash ko'plab iboralar mavjud: "Ko'zim yorig'i sening jamoling, jonim ofoqin yurgan saloming", kabi misralarda she'riy tasvir chuqur estetik tuyg'u bilan yo'g'rilgan.

Navoiyning “Majolis un-nafois” asarida xalq orasidan chiqqan shoirlar va ularning ijodi haqida yozilganligi, ularning iste’dodiga e’tibor berilishi ham shoirning xalq ijodiga bo’lgan ehtiromini ko’rsatadi. U san’atni faqat saroy ahli mulki deb bilmasdan, xalq ruhining bir qismi sifatida qabul qilgan.

Alisher Navoiy asarlarida xalq musiqasining, kuy va ohanglarning ilhombaxsh kuchi ham seziladi. “Mezon ul-avzon”da xalq orasidagi kuylar, ritm va tazminlar haqida to’xtalib, ularni she’riy san’at bilan bog’laydi. Bu esa, Navoiy ijodida xalq madaniyatining barcha jihatlarini – nafaqat og’zaki so’z, balki kuy, tasvir va timsollar orqali ham aks etganidan dalolat beradi.

Alisher Navoiyning boy va serqatlam ijodi xalq og’zaki ijodi – folklor bilan chambarchas bog’liq bo’lib, bu bog’liqlik faqat badiiy vosita sifatida emas, balki xalq ruhiyatini ifodalovchi muhim g’oyaviy-ma’naviy tamoyil sifatida namoyon bo’ladi. Navoiy xalq donishmandligini, estetik didini va hayotiy tajribasini chuqur anglab, uni o’zining mumtoz adabiy merosiga mukammal singdira olgan. Bu jihatdan, Navoiy nafaqat shoir, balki xalq ma’naviyatining tarjimoni, milliy ong va o’zlikning fidokor kuychisi sifatida qadrlil...

Shoir asarlarida ko’plab folklor unsurlari: ertak va doston syujetlari, rivoyat va afsonalar, maqollar, hikmatli so’zlar, xalqona timsollar chuqur falsafiy va badiiy ishlov bilan qayta talqin qilingan. Bu obraz va ramzlar orqali insonning ichki dunyosi, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, axloqiy qadriyatlar tasvirlanadi. Farhod, Majnun, dev, pari, yo’ldagi sinovlar – bularning barchasi xalq tafakkuridan ildiz olgan holda Navoiy qalamida universal badiiy timsollarga aylangan.

Folklor faqat o’tgan zamon yodgorligi emas, balki har bir millatning o’zligini anglashda va adabiyotini boyitishda muhim manbadir. Alisher Navoiy bu manbani ilhom bilan yuksak estetik darajaga ko’targan. U xalq ijodini faqat qayta aytib bermagan, balki uni rivojlantirib, yangi mazmun va shakl baxsh etgan. Navoiy she’riyati xalqona bo’lishi bilan birga yuksak falsafiy teranlikka ham ega bo’lib, asarlarining hayotiyliigi va xalq orasida mashhurligini ta’minlagan.

Bugungi kunda Alisher Navoiyning folklor ruhidagi asarlarini o’rganish orqali biz nafaqat adabiy saviyamizni oshiramiz, balki xalqning qadimiy donishmandligi, orzu-umidlari va axloqiy me’yorlarini ham chuqurroq tushunamiz. Navoiy orqali biz xalqni anglaymiz, xalq orqali esa Navoiyni yana va yana kashf etamiz. Demak, Navoiy ijodi – bu o’zbek xalqining ruhiy xazinasi, folklor esa shu xazinaga olib boruvchi oltin kalitdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. G‘aniyeva N. Alisher Navoiy va xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 1992.
3. Qo‘chqorov M. Navoiy merosi va milliy an‘analari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
4. G‘ulomov A. Navoiy asarlarida folklor an‘analari. // O‘zbek tili va adabiyoti, 2005, №3.
5. Sobirova M. Alisher Navoiy – xalq donishmandligi tarannumi. – Buxoro, 2020.
6. Sodiqov H. Alisher Navoiy va o‘zbek xalq ijodiyoti. – Samarqand, 2018.
7. Rizaev B. Navoiy asarlarida ramziy timsollar. – Toshkent: Fan, 2009.
8. Karimov I. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
9. Rajabov A. Alisher Navoiy va turkiy adabiyotlar. – Toshkent: Universitet, 2013.
10. Xayrullayev M. Alisher Navoiy tafakkuri va ma‘naviyat asoslari. – Toshkent: Fan, 2000.
11. Jo‘rayev A. Navoiy ijodida xalq ruhi. – Farg‘ona: Ilm ziyo, 2022.
12. Shukurov B. Navoiy va xalq og‘zaki ijodining o‘zaro bog‘liqligi. // Adabiyot va san‘at, 2017, №4.